

КОНОТАТИВНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У даній роботі розглядається поняття конотації, конотативний аспект фразеологічних одиниць англійської літератури. Особливу увагу приділяється сутності слова, зокрема слова як складової частини художнього тексту. Розглядаються поняття «внутрішньої» та «зовнішньої» форми слова й відповідно його денотативне та конотативне значення. Аналізується поняття «конотації», його емоційний, експресивний та оціночний аспекти, методи визначення конотації в тексті. Фразеологічні одиниці розглядаються як такі, що насамперед характеризуються образністю та експресивністю. Значна увага приділена реалізації фразем в контексті, який сприяє семантичному розгортанню значення фразеологічної одиниці. З метою ілюстрації наведено приклади вживання фразеологічних одиниць в художніх творах англійської літератури (Ф. Гарді, Т. Драйзера, В. Шекспіра, Ч. Діккенса та ін.).

Ключові слова: конотативне значення, денотативне значення, фразеологічна одиниця, внутрішня форма слова.

В этой статье рассматривается понятие коннотации, коннотативный аспект фразеологизмов в английской литературе. Особое внимание уделяется сущности слова, особенно слова как составной части художественного текста. Рассматривается понятие «внешней» и «внутренней» формы слова и соответственно его денотативное и коннотативное значение. Анализируется понятие коннотации, его эмоциональный, экспрессивный и оценочный аспекты, методы поиска коннотации в тексте. Фразеологические единицы рассматриваются как такие, что прежде всего характеризуются образностью и экспрессивностью. Особое внимание уделяется реализации фразеологических единиц в контексте, который активизирует расширение семантического значения фразеологической единицы. В качестве примеров поданы фрагменты художественных произведений писателей английской литературы (Ф. Гарди, Т. Драйзера, В. Шекспира, Ч. Диккенса и др.).

Ключевые слова: конотативное значение, денотативное значение, фразеологическая единица, внутренняя форма слова.

In this article the term "connotation" and connotational aspect of verbal phraseological units of English literature is viewed. Much attention is paid to the theory of "word", regarding it as a constitutional part of artistic text. Its inner and external form is analyzed, its connotative and denotative meaning. Viewing connotation we speak about emotional, evaluative and expressive aspects, main methods of its investigation in the text. Phraseological units are analyzed as those which that possess image and expressiveness. Their semantics is fully realized in the context. There are some examples of usage of verbal phraseological units in the works by English writers (F. Hardy, Th. Dreiser, W. Shakespeare, Ch. Dickens etc.).

Key-words: connotative meaning, denotative meaning, phraseological unit, inner form of the word.

Художній текст — складна, високоорганізована структура, яка стала об'єктом досліджень багатьох дисциплін (літературознавства, мовознавства, культурології, історії, естетики, семіотики, психолінгвістики, граматики, філософії та ін.)

Художній твір можна досліджувати як явище духовності, культури, як елемент у системі мистецтв, окрему естетичну систему. Художній твір є складним явищем, компоненти якого тісно переплетені між собою і становлять єдине ціле і мають системний характер [5;137]. Тобто він втілює авторський задум, забезпечує спілкування митця з реципієнтом; мовні ресурси і прийоми у творі слугують для творення образів, через які й відбувається акт художньої комунікації.

Будь-який елемент художнього твору виконує свою роль, є носієм певного значення (лексичного, граматичного, стилістичного, образного, композиційного тощо). Усі елементи твору є поліфункціональними. Реалізується художній твір у тексті, досконалість якого можна розглядати з різних аспектів, серед яких його здатність пробуджувати уяву реципієнта, викликати і формувати в його свідомості заплановані автором образи, переживання, думки тощо.

Про різноманітність сприймання читачем художнього твору пишуть вчені різних спеціальностей: психологи (П.М. Якобсон, О.І. Нікіфорова), літературознавці (Б.О. Мейлах, Н.М. Фортунатов, М.Б. Храпченко та ін.), соціологи (В. Кантарович).

Особливість художнього твору полягає у його здатності нести одночасно предметно-логічний зміст та стилістичну інформацію завдяки смисловою та емоційному навантаженню його одиниць та їх організації.

Мета будь-якого тексту — це здійснення впливу на читача. Для цього активуються мовні та позамовні засоби, які забезпечують авторові створення необхідної читацької проєкції тексту.

Художній текст активно мобілізує творчі здібності як автора, так і читача. Таким чином виникає взаємопов'язаність між ними: залучення фонових знань, емоційних структур. Зміст тексту визначається конкретними уявленнями людини про картини оточуючого світу та на основі осмислення емпіричних зв'язків між компонентами реальної дійсності. Конкретні ж поняття, явища практично завжди аналізуються людиною на основі її власного ставлення до них.

Тому в художньому тексті особливої ваги набувають елементи з додатковими смислами, тобто з конотативним значенням мовних одиниць.

Термін “конотація” виник ще у схоластичній логіці. З 17 століття він став вживатись у мовознавстві, але завжди трактувався неоднозначно. Неоднозначність змісту даного поняття визначається характером підходу до нього з тих чи інших позицій різних дисциплін та дослідників.

Сучасний словник подає наступне визначення конотації (лат. *con, cum* — разом, *notare* — відмічати, позначати) — додаткове до основного, денотативного, значення знака, що містить інформацію про експресивну силу та оцінну вартість даного знака, а також емоції та волевиявлення, що супроводжують його використання. [6;376].

Термін “денотація” та “конотація” як два складових компоненти складного значення слова становлять основу вивчення асоціативних співзначень. На рівні семантичного аспекту конотація — це різноманітні асоціації, пов'язані в сприйнятті мовців з тим чи іншим позначуваним предметом, які можуть об'єднуватись в переносних значеннях

слова, фразеологічних одиницях. Семантичні конотації створюють асоціативно-образне, символічне, культурно-історичне тло слова, виражають національну специфіку мови. На прагматичному рівні конотація виражає форми емоційного ставлення мовця до певного об'єкта, його експресивну характеристику.

Поняття конотативності включає емоційний, експресивний та оціночний аспекти. Під емоційним аспектом розуміється здатність лексичної чи фразеологічної одиниці виражати емоційне ставлення мовця до певного об'єкта. Експресивність — виразність, той вплив, який здійснюють ФО на сферу почуттів людини. Оціночний аспект підрозуміває вираження позитивного чи негативного ставлення мовця до предмету розмови.

Конотативні значення можуть бути мовними (закладеними у семантиці мовної одиниці) і мовленнєвими (виникати у разі специфічного, невластивого використання тієї чи іншої одиниці у мовленні. Власне авторські конотації є залежними від контекстуального оточення.

Деякі дослідники лексичної семантики дещо розширюють поняття конотації, включаючи у нього випадки “образно-символічного” значення (наприклад, “символ хитрощів” у значенні слова “лисиця”, або “символ чистоти” у словах, що називають білий колір) [6;377].

Функціонування фразеологічних одиниць (ФО) в художньому тексті тісно пов'язане з фразеологічним значенням як особливою семантичною категорією. Важливою є наявність таких аспектів семантичної структури ФО, як образність та внутрішня форма, паралельне сприймання денотативного та конотативного значення ФО.

Говорячи про значення ФО, не можна залишити поза увагою поняття внутрішньої та зовнішньої форми, які О.О. Потебня розрізняє у слові. [4;22]. Зовнішня форма — це звук, зміст, який об'єктивується за допомогою звука. Внутрішня форма — найближче етимологічне значення слова, спосіб, яким виражається зміст. Зовнішня форма нерозривна із внутрішньою, змінюється разом з нею, перестає без неї бути собою, але тим не менше повністю від неї відмінна; особливо легко відчуті цю відмінність у словах різного походження, які однаково вимовляються (наприклад, англ. dear і deer). О.О. Потебня порівнює структуру слова з твором мистецтва: “це — мармурова статуя (зовнішня форма) жінки з мечем та терезами (внутрішня форма), яка являє собою правосуддя (зміст, ідея)” [4;23]. Він пише, що ідея та зміст у даному випадку тотожні, бо під змістом твору мистецтва ми розуміємо ряд думок, які викликаються образами в реципієнта, або ж тими, які слугували основою для створення образу в самого митця під час акту творчості. Внутрішня форма промовленого слова дає напрямком думці слухача, дає можливість розвитку значень, не лімітуючи меж його сприймання [4;27]. Внутрішня форма слова має значення лише тому, що видозміне та удосконалює ті агрегати сприймання, які застає в душі [4;29].

Основними рисами фразеологізмів є їх образність та експресивність, адже в більшості випадків ці характерні особливості і відрізняють сталі звороти від слів. Теоретичне обґрунтування понять образності та експресивності знаходимо у О.В. Куніна. Вчений зазначає, що “образність ФО створюється в результаті двопланового сприйняття ФО та значення її прототипа...Чим далі один від одного порівнювані об'єкти, тим яскравіший образ” [2;159]. Поняття експресивності значно ширше, воно включає й інші категорії: “експресивність — це обумовленість образністю, інтенсивністю чи емотивністю виражально-зображальної якості слова чи фразеологізму” [2;154]. Отже, на основне значення

ФО накладаються й інші конотативні значення, які сприяють більш влучному вживанню фразем у мовленні.

Розвиток художнього тексту здійснюється одночасно у двох напрямках: екстенсивному, пов'язаному з предметно-логічною основою тексту, та інтенсивному, який слугує для виразності, ефектності, емоційності викладу тексту. ФО в тексті також розгортаються у цих двох напрямках. В межах першого досить точно і однозначно виражається все, що може бути логічно організовано в дискретному вигляді. В межах другого напрямку відображається все те, що є результатом просторово-образного, предметно-чуттєвого сприймання. Це визначає багатовимірність образу у відповідному контексті, яка хоча й ускладнює його вираження в логічно упорядкованій формі, але забезпечує сприйняття реальності у всій її різноманітності.

Семантичне розгортання значення ФО пов'язане з семантичною глибиною та шириною контексту. Власне всі відтінки конотативного значення ФО якнайкраще розуміються при її реалізації в контексті.

Основним методом виділення та опису конотації є дослідження опозиції, коли конотативний маркованості протистоїть конотативна нейтральність. Такі опозиції утворюють мовні еквіваленти – синоніми та мовні фразеологічні відповідники.

Далі подано деякі приклади вживання ФО в творах англійської літератури.

Жартівливе *the old lady in (of) Threadneedle Street* – «стара леді з Треднідл-стріт». ФО походить від назви англійського банку, розташованого на цій вулиці, цей банк назвали «старою леді» через його консервативність. Ця ФО вжита у творі Ch. Dickens „*Dombey and Son*”: *When dinner was announced, Mr. Dombey took down an old lady like a crimson pin-cushion stuffed with banknotes, who might have been the identical old lady of Threadneedle Street, she was so rich and looked so unaccommodating... – Коли оповістили про те, що обід подано, містер Домбі запропонував руку старій леді, схожій на малинову оксамитову подушечку для голки, набиту банковими білетами, яку можна було б прийняти за справжню стару леді з Треднідл-стріт – такою багатою та непокладистою вона здавалась...*

- Жартівливе *one's worse half* – «гірша половинка», чоловік (контрасне до виразу *one's best half*). Ця ФО вжита у творі Fl. Marryat „*Under the Lilie and Roses*”: *The preparations Gould serwve to occupy our time, whilst our worse halves are out shooting.*

- Часто з іронічним відтінком, виражаючи недовіру, вживається ФО *see the colour of somebody's money* – отримати гроші від когось, переконатись в наявності в когось грошей: *Let me see the colour of your money.*

- Особливого експресивного забарвлення надає ФО *take the bull by the horns*, вжита у творі Т.Драйзера „*The Titan*” вказуючи на рішучість дій, виявлену відвагу: *„See here”, he exclaimed suddenly, looking sharply at the musician and deciding to take the bull by the horns, „you are in quite as delicate a situation as I am, if you only stop to think.* У даному випадку конотативно нейтральним синонімом буде «*to control, to take control of situation*».

- Часто ФО *feather one's nest* – розбагатіти, припасти на чорний день – має відтінок засудження, свідчить про корисливість дії героя, як у творі Т. Smollett „*Count Fathom*”: *His spouse...was disposed to feather her own nest, at the expense of him and his heirs.*

- Про іронічне та іноді зневажливе порівняння героїв свідчить вживання ФО *Tweedledum and tweedledee* – дві абсолютно однакові речі, які лише незначно відрізняються назвою. Наприклад ця ФО вжита у творі Th. Dreiser „*Tragic America*”: *The ass*

or scoundrel Robinson is no greater than or not as great as an ass and scoundrel Johnes. Tweedledee and tweedledum!

Нерідко до конотації включається й функціонально-стильова та часова характеристики мовних одиниць – їхня належність до певних функціональних стилів та жанрів, вікових, професійних та ін. сфер вживання, до застарілої й нової лексики. Наприклад:

- ФО військового походження *give (lose) ground* – відступати, здавати свої позиції. Вжитий у творі F.Hardy, „Power without Glory”: *We must learn to give ground in order to gain further ground later.*

- До застарілих належить ФО *speak within door* – не кричить, не піднімайте голосу. Часто вживається в творах В.Шекспіра, зокрема в „Othello” :

Emilia: ...The Moor's abus'd by some most villainous knave,

Some base notorious knave, some scurvy fellow...

Jago: Speak within door:

- Фразеологізм *in the wake* у значенні йти по слідах, йти позаду був сформований на основі судноплавного терміну, що передбачає механічність виконання дій героями. Його вжив Th. Dreiser у своєму творі „An American Tragedy”: *With these three, but walking independently behind, was a girl of fifteen, a boy of twelve and another girl of nine, all following obediently, but not too enthusiastically, in the wake of others* – Слід за ними, децю на відстані, йдуть дівчинка років п'ятнадцяти, хлопчик дванадцяти і ще дівчинка років дев'яти; всі вони слухняно, але, очевидно, без особливого бажання йдуть за старшими.

Характерне конотативне забарвлення може зумовлюватись певною внутрішньою формою одиниці, як у парах абсолютних синонімів.

Основою для реалізації ФО в мовленні є наявність певних видів зв'язків між ФО та актуалізуючим її фразеологічним контекстом, який є тим мінімумом, що відмежовує ФО від співпадаючих з нею по формі вільних поєднань слів [2; 15]. Сприймання буквального плану ФО при розгортанні її змісту в інтенсивному напрямку тісно пов'язане з просторово-образним типом мислення, для якого властиві багатоманітність, різносторонність, яка в свою чергу не піддається чіткому поділу на структурні елементи. Жодний аналіз не може забезпечити повної характеристики образу, створеного за допомогою ФО, навіть при найдрібнішому його поділі на структурні елементи [3; 97]. Очевидно тут треба говорити про голографічний принцип роботи мозку людини при опрацюванні отриманої інформації та відтворенні образу, тих його елементів, які в тексті прямо не названі. Введені в текст ФО слугують наче опорними точками для розвитку уяви читача, проведення ним аналогій, асоціацій.

Варто розглянути ще деякі приклади для встановлення співвідношення «буквальний план ФО- фразеологічний контекст». *He used to be fiery tempered, but old age seems to have tamed him, he almost feeds out of your hands these days* (B.L.K. Henderson). Тут вжитий фразеологізм «*feeds out of your hands*» в значенні *to be completely docile, to be tame*ю Попередньо також використаний фразеологічний контекст-синонім, тому дана ФО в постпозиції набуває ілюстративного характеру, вказуючи на інтенсивність проявленої риси характеру.

Отже, оскільки головним завданням мистецтва є осягнення світу через його емоційно естетичне переживання, наявність конотативної семантики стає ключовою, необхідною у художньому творі. Конотативне, так само як і денотативне значення, є культурно-історичним та якоюсь мірою психосоціальним явищем. Вона змінюється із зміною

культурного тла, може бути різною у різних культурно-соціальних середовищах, іноді мати індивідуально-психологічну специфіку, бути значущою для конкретного автора твору [6;377].

ЛІТЕРАТУРА

1. “История понятия коннотации”, журнал “Филолог. Науки” 1979, №2.
2. Кунин А.В. «Фразеологические единицы и контекст» // Иностранные языки в школе. – 1971 – № 5 – С. 2-15.
3. Мошиашвили С.А. «Специфика восприятия фразеологических единиц в художественном тексте: на материале английского языка» // Науч. докл. высш. шк. Филол. Науки. – 1991 – № 1 – С. 92-100.
4. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М.: Высш. шк., 1990. – 334 С. – / Классика литературной науки.
5. Іванишин В.П. «Нариси з теорії літератури»: навч. посіб. / – К.: ВЦ «Академія», 2010.- 256 с.
6. Літературознавчий словник-довідник //ВЦ «Академія», Київ, 1997 р. – С. 376-377.

УДК 811.134.2

*Присяжнюк І.А.
(Київ, Україна)*

АНТРОПОНІМИ В ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена дослідженню антропонімів в складі стійких фразеологічних одиниць (ФО). Розглядається функціональне навантаження антропонімів, аналізується роль імені та його атрибутивного оточення в формуванні семантики ФО. Визначається співвідношення екстралінгвістичного та лінгвістичного у значенні антропоніма, а також роль позамовної лінгвокультурологічної інформації у формуванні значення ФО.

Ключові слова: антропонім, фразеологічні одиниці, прецедентні феномени, рівні володіння мовою, паронімія.

Статья посвящена антропонимам в составе стойких фразеологических единиц (ФЕ). Рассматривается функциональная нагрузка антропонимов, анализируется роль имени и его атрибутивного окружения в формировании семантики ФЕ. Определяется соотношение экстралингвистического и лингвистического в значении антропонима, а также роль внеязыковой лингвокультурологической информации в формировании значения ФЕ.

Ключевые слова: антропоним, фразеологические единицы, прецедентные феномены, уровни владения языком, паронимия.

The article is dedicated to research of anthroponyms which make part of stable phraseological units (PU). It focuses on functional meaning of anthroponyms, it analyses the role of

© Присяжнюк І.А., 2011